

VOORBEELD vrouw

fragmenten uit:
MIJN TIJD MIJN KUNSTGESCHIEDENIS
– Pleunie Franke (2012)

...

Connie Palmen

Middels het lezen van ‘De Vriendschap’ maakte ik kennis met het gedachtegoed van Connie Palmen. In haar boeken verweeft ze literatuur met filosofie: een prettige manier om enigszins spelenderwijs meer over het moderne menselijke bestaan te weten te komen. ‘De Vriendschap’ sprak mij destijds aan, omdat Connie Palmen in dat boek dieper ingaat op de complexiteit van menselijke relaties en de gespannen verhoudingen tussen het individu en zijn/haar omgeving.

Pas toen in 2009 ‘Het geluk van de eenzaamheid’ van haar hand verscheen, kon ik de thematiek in haar boeken beter plaatsen. In dit essay over het wezen van de roman geeft Connie Palmen haar visie op de voorwaarden voor literatuur en de verschillen ervan met lectuur: literatuur is persoonlijk en bezielend, lectuur bevestigt het gewone, het private, en maakt van ieder mens hetzelfde. Wat een mens persoonlijk en daardoor bijzonder maakt is de ‘ziel’: een zogenaamd ultiem verzinsel, een verhaal dat hij/zij van het leven maakt. In feite bedrijven we allemaal fictie: ons zelf- en wereldbeeld is een weefsel van werkelijkheid, herinnering en verbeelding. Je zou het ook een constructie kunnen noemen.

Ik zou graag een aantal passages uit ‘Het geluk van de eenzaamheid’ willen citeren, omdat ik mij zeer verwant voel met de ideeën van Connie Palmen en ik ze zelf niet beter zou kunnen verwoorden:

Blz. 18 – “De verbeelding is het scheppende vermogen om zin te geven aan een betekenisloos universum, om een onvoorspelbaar leven van toeval, chaos en willekeur te ordenen, losstaande feiten met elkaar te verbinden en onder te brengen in vorm en structuur. Fictie komt niet in de natuur voor, en is per definitie artificieel. Het is menselijk maakwerk en het dient een doel in de werkelijkheid. Soms is dat doel niet meer dan een hopeloze poging betekenis te geven aan de dood, hem als een onwillig personage een biografie binnen te sleuren en persoonlijk te maken.”

Blz. 19 – “Een origineel kunstwerk kan alleen origineel zijn wanneer het zich verhoudt tot een traditie.”

Blz. 53 – “Alle kunst berust op het publiek maken van het persoonlijke, daarom is alle kunst een ontmoeting met de kunstenaar. Er is verschil tussen het private en het persoonlijke, en dat verschil bepaalt het onderscheid tussen schijnkunst en kunst. Het private zie ik niet als het tegendeel van het publieke, maar van het persoonlijke. Privé is wat je bewust weghoudt uit het publieke domein; persoonlijk is wat je onvermijdelijk bent zodra je de deur uit gaat en je onder de mensen begeeft, op straat wandelt, boodschappen doet, vrienden bezoekt. (...) Het is wat men karakteristiek aan je noemt, het is je ziel.”

Blz. 54 – “We kunnen de werkelijkheid alleen persoonlijk ervaren, gekleurd en ingekaderd door onze eigen blik, waarbij palet en kader zijn samengesteld door de manier waarop we de werkelijkheid hebben leren zien en duiden. Wat je niet kent, zie je niet. Wat je ziet is beïnvloed door fictie.”

Connie Palmen praat hier voornamelijk over literatuur, maar ik denk dat haar ideeën ook voor andere kunstvormen zouden kunnen gelden. Mede door het gedachtegoed van

Palmen heb ik een besef van relativiteit ontwikkeld: je persoonlijkheid wordt niet alleen bepaald door je eigen verhaal, maar ook door de blik van de ander. Wie je bent is mede afhankelijk van de manier waarop anderen jou zien. En hoe de ander jou ziet, wordt weer bepaald door wie hij/zij is. Datgene wat men ziel noemt is dus persoonlijk, maar niet geheel individueel. Ik zou het eerder subjectief noemen.

Verderop in dit document kom ik uitgebreider terug op de betekenis die het begrip 'relativiteit' voor mij heeft. Nu wil ik kort ingaan op het belangrijkste wat ik van Connie Palmen heb geleerd: over het wezen van de kunstenaar. Ik herken mij in haar beschrijving van de schrijver (of kunstenaar) als emigrant: een banneling die al dan niet uit noodzaak het land waar hij/zij vandaan komt moet achterlaten om zich aan de macht van een zichtbare of onzichtbare dictatuur te onttrekken ('Het geluk van de eenzaamheid' – blz. 10/11). Palmen schrijft dat ze geen schrijver was geworden als ze niet aan een voorgeschreven leven had willen ontsnappen en naar het hogere wilde reiken. Door haar heb ik mij gerealiseerd dat een bepaalde (culturele) omgeving niet altijd hoeft te voldoen aan je eigen behoeftes en verlangens. Mijn ietwat verlate keuze om mij aan de kunst te wijden heeft niet alleen te maken met het feit dat ik creatief bezig wil zijn en relevante kunst wil maken, maar ook met de mogelijkheid die het mij biedt een leven te leiden dat ik werkelijk zou willen leiden. Connie Palmen was de eerste scheppende vrouw in mijn leven aan wie ik mij wilde meten: zij gaf mij een aanleiding na te denken over een andere, wellicht minder gangbare invulling van het vrouwelijk en menselijk bestaan.

...

Charley Toorop

Charley Toorop zie ik uiteraard ook als een inspirerend voorbeeld, maar het meest belangrijk voor mij is haar kunst. In de tijd dat ik haar werk leerde kennen, was ik wanhopig op zoek naar meer diepgang en bezieling in mijn leven (wat dat ook moge betekenen). Studeren in Delft leek toen al op een grote teleurstelling uit te lopen: ik kon mijn behoefte aan creativiteit en mijn ambities niet goed kwijt in de studie Bouwkunde en de eindeloze herhaling van feestjes die het studentenleven rijk was vervulden mij eerder met een gevoel van leegte en verveling, dan met een gevoel van zingeving.

Toen ik toevallig tegen een werk van Charley Toorop aanliep, in het Gemeentemuseum in Den Haag, ervaarde ik een enorme schok (aardbeving) van herkenning. In die hevigheid heb ik later nooit meer kunst ervaren, waardoor Charley Toorop in de loop der jaren een zeer speciale betekenis voor mij heeft gekregen. Wie Charley Toorop was, in welke tijd ze leefde, dat ze een vrouw was en dochter van Jan Toorop, was mij niet meteen duidelijk: het ging (en gaat) mij puur om de visuele kracht van haar werk.

Het zijn de intense en donkere kleuren, de duidelijke vlakken en de harde lijnen. Het zijn de meer schematische weergave van vormen en de reductie van onderwerpen en voorwerpen tot kernachtige, krachtige kleurvlakken. Het zijn de gebeeldhouwde koppen. Het is vooral de strenge, ernstige blik in de ogen van de geportretteerden.

Wat ik daar allemaal in zie? Ik zie iets mysterieus en mystieks in de geslotenheid van de afgebeelde gezichten. De ogen, gericht op iets ernstigs en iets groots, drukken voor mij het leven uit. Ik zie het verlangen naar een uitspraak, een confronterende eerlijkheid.

Door alsmaar meer en meer over Charley Toorop en haar werk te lezen, leerde ik dat zij o.a. geïnspireerd was door het confronterende karakter van de Koptische portretkunst. Fayoumportretten uit de periode waarin Egypte deel uitmaakte van het Romeinse Rijk zijn kenmerkend door een gestrengte houding en hun schematische vorm, iets wat duidelijk terugkomt in het werk van Charley Toorop. Ik leerde dat zij ook wel genoemd wordt in de context van de Bergense School, een groep kunstenaars woonachtig in de omgeving van Bergen (ongeveer tussen 1910 en 1930) met een voorkeur voor de expressie van de mystieke ervaring van het landschap, het stilleven en de menselijke figuur en hun toepassing van donkere, aardse kleuren met contrasterende accenten en duidelijke lijnen.

De zichtbare werkelijkheid was voor Charley Toorop het meest legitieme uitgangspunt voor een kunstwerk. Ze zei daarover: "Deel hebben aan het kosmische, sluit in: de erkenning van het natuurlijke element, dat voert tot bezielde zien." en "Dit onwerkelijke, wat het meest werkelijke is.". Kunst en leven waren voor haar onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ze wilde het leven in haar volle gestalte weergeven.

...

Ayn Rand

Toevallig verscheen deze maand een nieuwe Nederlandse vertaling van 'Atlas shrugged', een boek van de Russisch-Amerikaanse schrijver Ayn Rand (1957). In 2004 las ik van haar 'The Fountainhead'. Ayn Rand heeft gedurende haar leven een filosofie ontwikkeld, die zij 'Objectivisme' noemde. Rand verwoordde haar visie eens: "Primair pleit ik niet voor kapitalisme, maar voor egoïsme; en primair pleit ik niet voor egoïsme, maar voor rede. Als (...) de rede erkend en consistent toegepast wordt volgt al het andere.". Mede door het gedachtegoed van Ayn Rand ben ik mij bewuster geworden van het belang van individuele verantwoordelijkheid ten opzichte van de maatschappij.

Haar theorie van het geobjectiveerde individu en de ratio als enig absoluut sluit niet aan bij mijn eigen ideeën over de werkelijkheid (zoals ik eerder bij 'The Matrix' al besproken heb). Ik vind haar visie van mens en samenleving te beperkt en niet menselijk: er is geen ruimte voor nuance. Ik vermoed dat haar ideeën vooral een reactie zijn op haar negatieve ervaringen met het heersende communisme in Rusland, waaruit zij op een leeftijd van 23 jaar vertrok. Ze geloofde in de kracht van het individu (originaliteit en zelfredzaamheid) en verwierp de ondermijnende werking van de overheid of de gemeenschap.

Alan Greenspan, één van de mannen achter de deregulering van de financiële sector in Amerika, was bijzonder gecharmeerd (en geïnspireerd) door de ideeën van mevrouw Rand. Het laissez-faire kapitalisme is in mijn ogen geen gelukkig gevolg van het intellect van Ayn Rand. Wat mij wel aanspreekt aan werk en leven van Rand is haar durf een uitgesproken standpunt in te nemen. Met haar filosofie wil zij mensen ook aansporen zich moreel uit te spreken. Volgens haar visie dienen burgers verantwoordelijkheid te nemen, kritisch na te denken en bewust te handelen, en is de economische waarde van een product of dienst uiteindelijk ook gekoppeld aan ethiek. Dit lijken mij geen slechte gedachten te zijn.

...

Hannah Arendt

Ik zou graag het boek 'De menselijke conditie' van politiek filosoof Hannah Arendt willen lezen, maar helaas is het mij nog niet gelukt hiervoor tijd vrij te maken. Wel heb ik alvast een biografie over haar leven en ideeën gelezen, wat ik als bijzonder inspirerend heb ervaren. Wat mij aanspreekt aan deze zelfstandige en intellectuele Joodse vrouw, is de durf om zich niet alleen zeer kritisch (eerlijk!) ten opzichte van haar omgeving op te stellen, maar ook ten opzichte van zichzelf en haar eigen Joodse achtergrond.

Hannah Arendt was op tijd uit het vooroorlogse Duitsland naar Amerika gevlucht. Vele vrienden en kennissen liet zij achter en heeft zij na de oorlog ook niet meer terug kunnen zien, omdat die waren omgekomen in de verschrikkelijke concentratiekampen. Zij voelde zich hierdoor verloren en machteloos, maar was ook boos op de gemakzucht en de naïviteit of bescheidenheid die vele Joden in Duitsland had gehouden. Nog enigszins onwetend over de totale omvang van het drama, had ze gehoopt dat de Joodse gemeenschap meer een eenheid had gevormd en weerstand had geboden. Wat ik mede door haar levensverhaal beter begrijp is dat publieke verantwoordelijkheid, moreel besef en continue kritische reflectie noodzakelijk zijn voor het goed functioneren van een vredige en vrije democratie.

...

M. Vasalis

Door het lezen van de biografie over M. Vasalis (weer zo'n voorbeeldvrouw), was mijn interesse voor de poëzie definitief gewekt. Ik houd van het ongewone karakter van een gedicht, waarin door onverwachte combinaties van woorden een vrijere associatie en interpretatie kan ontstaan: een gedicht is minder dwingend dan een verhaal met een begin en een einde.

Vasalis maakt in haar gedichten veel gebruik van de paradox: ze schrijft bijvoorbeeld over een 'koele vlam' of 'brandend water'. Dergelijke onmogelijke combinaties schijnen te behoren tot het taaleigen van de mystiek, waarin de paradox het medium is om het onzegbare uit te drukken. En alleen in het onzegbare bestaat voor mij de absolute waarheid.

Ik houd van de poëzie van Vasalis, waarin een zekere melancholie doorklinkt. Ze hield van mensen, van de wereld om haar heen en beleefde haar leven zeer intens. Tegelijkertijd had ze een verlangen naar absolute rust, wat je als een zeker doodsverlangen zou kunnen opvatten. Haar werk vind ik zeer persoonlijk en juist daardoor zo universeel. Bewonderenswaardig zijn voor mij haar kritische houding ten aanzien van haar eigen werk en haar terughoudendheid ten opzichte van de media.